

УДК 94 (439) «1867/1918»: 272/273+2-156
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/99-2-5>

Леррі РОНАЙ,
orcid.org/0000-0002-3482-9656
доктор філософії з історії та археології,
доцент кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) lerri.ronai@uzhnu.edu.ua

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В УГОРЩИНІ В ПЕРІОД ДУАЛІЗМУ (1867–1918 РР.): СТРУКТУРА, УПРАВЛІННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті автор здійснює комплексний аналіз структури та функціонування католицького церковного управління в Угорщині в період дуалізму, зокрема розкрито роль парафій і дієцезій як базових інституційних одиниць церковної організації. Висвітлено механізми формування церковної ієрархії, принципи призначення духовенства та взаємозв'язок між адміністративно-територіальним і церковним поділом. Особливу увагу приділено функціонуванню деканатів, архидеканатів та капітулів, які забезпечували ефективне управління церковними структурами. Проаналізовано роль монарха та Папи Римського у призначенні єпископів, що відображало тісний зв'язок між державною владою та церквою в умовах дуалістичної монархії. Окреслено значення митрополій як вищого рівня церковної організації та їхню роль у координації діяльності єпархій.

У статті автором розкрито особливості багатоконфесійної структури католицької церкви в Угорщині, яка об'єднувала вірян латинського, грецького та вірменського обрядів. Показано, що попри домінування латинського обряду, греко-католицькі та вірменські громади становили невід'ємну частину єдиної церковної системи. Проаналізовано адміністративні реформи середини XIX століття, зокрема створення нових митрополій та єпархій, що часто мали політичне підґрунтя та були спрямовані на врегулювання національних питань у межах імперії. Висвітлено процес утворення греко-католицьких структур для різних етнічних груп, а також роль державної влади у цих процесах. Підкреслено, що сформована у цей період церковно-адміністративна система залишалася відносно стабільною аж до розпаду Австро-Угорської монархії.

Окрему увагу приділено проблемі створення угорської греко-католицької єпархії, яка виникла внаслідок мовного та національного питання серед вірян. Проаналізовано передумови заснування Гайдудорозької єпархії, її значення для угорськомовних греко-католиків та роль держави і Апостольського Престолу у вирішенні цього питання. Значну увагу приділено питанню автономії католицької церкви, спробам її запровадження у другій половині XIX століття та причинам їх невдачі, зокрема через позицію єпископату, уряду та Ватикану.

У статті також проаналізовано внутрішні трансформаційні процеси в католицькій церкві наприкінці XIX – на початку XX століття, відомі як «католицький ренесанс». Розкрито роль провідних церковних діячів у модернізації релігійного життя, розвитку соціального вчення церкви та адаптації до умов модерного суспільства. Показано зростання активності церковних організацій, розвиток католицької освіти, преси, соціальних та благодійних ініціатив. Окреслено вплив енцикліки «Regim novum» на формування соціальної доктрини церкви та її значення для вирішення суспільних проблем.

Ключові слова: Австро-Угорщина, Угорщина, монархія, держава, політика, церква, дуалізм, католицька церква, церковне управління, дієцезія, Римо-католицька церква, Греко-католицька церква.

Lerri RONAI,
orcid.org/0000-0002-3482-9656
Ph.D. in History and Archeology,
Associate Professor at the Department of Hungarian History and European Integration
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) lerri.ronai@uzhnu.edu.ua

THE CATHOLIC CHURCH IN HUNGARY DURING THE PERIOD OF DUALISM (1867–1918): STRUCTURE, ADMINISTRATION AND TRANSFORMATIONS

In this article, the author conducts a comprehensive analysis of the structure and functioning of the Catholic Church administration in Hungary during the period of dualism, focusing in particular on the role of parishes and dioceses as the basic institutional units of the Church's organisation. It examines the mechanisms of the formation of the church hierarchy, the principles governing the appointment of clergy, and the interrelationship between administrative-territorial and ecclesiastical divisions. Particular attention has been paid to the functioning of the deaneries, archdeaneries and chapters, which ensured the effective administration of church structures. The role of the monarch and the Holy See in the

appointment of bishops has been analysed, reflecting the close link between state power and the Church under a dualistic monarchy. The significance of metropolises as the highest level of church organisation and their role in coordinating the activities of dioceses has been outlined.

In this article, the author examines the distinctive features of the multi-confessional structure of the Catholic Church in Hungary, which brought together believers of the Latin, Greek and Armenian rites. It is demonstrated that, despite the dominance of the Latin rite, the Greek Catholic and Armenian communities formed an integral part of a unified ecclesiastical system. This study analyses the administrative reforms in the middle of the 19th century, in particular the establishment of new metropolises and dioceses, which often had a political basis and were aimed at resolving national issues within the empire. It examines the process of establishing Greek Catholic structures for various ethnic groups, as well as the role of the state authorities in these processes. It is emphasised that the ecclesiastical and administrative system established during this period remained relatively stable until the collapse of the Austro-Hungarian Empire.

Particular attention is paid to the issue of establishing a Hungarian Greek Catholic diocese, which arose as a result of linguistic and national concerns among the faithful. The article analyses the background to the establishment of the Hajdúdorog Diocese, its significance for Hungarian-speaking Greek Catholics, and the role of the state and the Holy See in resolving this issue. Considerable attention has been paid to the issue of the Catholic Church's autonomy, attempts to establish it in the second half of the 19th century, and the reasons for their failure, particularly due to the position of the episcopate, the government and the Vatican.

The article also analyses the internal transformational processes within the Catholic Church in the end of the 19th and at the beginning of the 20th centuries, known as the "Catholic Renaissance". It examines the role of leading church figures in the modernisation of religious life, the development of the Church's social teaching, and its adaptation to the conditions of modern society. It shows the growing activity of church organisations, the development of Catholic education, the press, and social and charitable initiatives. It outlines the influence of the encyclical "Rerum Novarum" on the formation of the Church's social doctrine and its significance for addressing social issues.

Key words: *Austro-Hungary, Hungary, monarchy, state, politics, church, dualism, Catholic Church, ecclesiastical administration, diocese, Roman Catholic Church, Greek Catholic Church.*

Постановка проблеми полягає у дослідженні особливостей структури та функціонування католицького церковного управління в Угорщині в період дуалізму, що формувалося в умовах тісної взаємодії державної влади та релігійних інституцій. Актуальним є аналіз адміністративно-ієрархічної організації церкви, ролі парафій, дієцезій і митрополій, а також впливу політичних, національних і соціальних чинників на розвиток церковних структур. Важливо з'ясувати, яким чином багатоконфесійність, мовне питання та державна політика впливали на трансформацію католицької церкви, зокрема на створення нових єпархій, реформування управління та формування умов для модернізації релігійного життя в Угорщині наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Аналіз дослідження проблематики функціонування католицької церкви в Угорщині в період дуалізму спирається на вагомий корпус наукових праць угорських істориків і релігієзнавців. Важливе місце посідає праця Йожефа Галантаї «Церква та політика 1890–1918», у якій автор детально аналізує взаємозв'язок церковних інституцій із політичними процесами, зокрема становище католицької церкви в умовах модернізації угорського суспільства. Значний внесок у дослідження духовного життя та суспільної ролі церкви зробив Єно Гергель, зокрема у монографії «Католицька церква, угорське суспільство 1890–1986», де комплексно висвітлено еволюцію релігійного життя, а також у праці, присвяченій постаті Отто-

кара Прогаски, в якій проаналізовано його ідеї та діяльність як одного з ключових діячів католицького відродження.

Вагоме значення має дослідження Еньєда Германа «Історія католицької церкви в Угорщині до 1914 року», у якому системно представлено розвиток церковних структур, їхню організацію та місце в суспільстві. Особливої уваги заслуговує праця Габора Шалаца «Церква та держава в Угорщині у період дуалізму 1867–1918», де ґрунтовно розкрито особливості взаємодії церковної та світської влади, правові засади їх співіснування та трансформаційні процеси в умовах дуалістичної монархії. Отже, наявні дослідження формують належну теоретико-методологічну базу для аналізу розвитку католицької церкви в Угорщині, водночас окремі аспекти її внутрішньої еволюції та суспільного впливу потребують подальшого поглибленого вивчення.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні структури, функціонування та еволюції католицького церковного управління в Угорщині в період дуалізму. У статті проаналізовано особливості організації парафій, дієцезій і митрополій, принципи формування церковної ієрархії та взаємодію між церковною і світською владою. Особливу увагу приділено адміністративним реформам, ролі держави та Апостольського Престолу у формуванні церковної структури, а також проблемам створення греко-католицьких єпархій і питанню церковної автономії. Особливо розглянуто внутрішні транс-

формації католицької церкви наприкінці XIX – на початку XX століття, зокрема явище «католицького ренесансу», його соціальні та інституційні прояви в контексті модернізації угорського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження в Угорщині в період дуалізму двома основними складовими одиницями католицької церкви була парафія та дієцезія (єпархія). Парафія зазвичай означала сукупність католицьких вірян в адміністративному муніципалітеті з парафіяльним храмом, реєстром актів цивільного стану та початковою школою. Парафіяльного священика призначав єпископ дієцезії на основі номінації патрона. Зазвичай парафії, розташовані в межах одного округу, утворювали деканат, очолюваний деканом-парафіяльним священиком, резиденція якого знаходилася в його парафії. Кілька деканатів утворювали архідеканати, очолювані архідеканами. За розміром вони зазвичай відповідали адміністративному комітату. До 1918 року дієцезіального єпископа призначав монарх, а потім це призначення затверджував Папа римський. Перше місце за рангом серед них посідав кафедральний архідеканатський округ. Парафіяльного священика (декана) та архідекана призначав дієцезіальний єпископ. На чолі дієцезії або єпархії стояв єпархіяльний (дієцезіальний) єпископ. Назву дієцезія зазвичай отримувала за місцем розташування, що історично сформувалося відповідно до адміністративного поділу. Дієцезії входили до складу церковної митрополії, яку очолював архієпископ - митрополит, а єпископи цих дієцезій були суфраганними єпископами. Ще в стану епохи, що передувала буржуазній добі, дієцезіальні єпископи та архієпископи проводили окремі засідання, відокремлені від інших магнатів. Ці зібрання стали прообразами єпископських конференцій, які з настанням буржуазної епохи набули регулярного характеру. На цих засіданнях головував князь-примас. Поряд із дієцезіальними єпископами діяли кафедральні капітули (при архієпархіях — митрополіччі капітули), які у випадку вакантної кафедри виконували управлінську функцію: вони обирали капітульного вікарія який здійснював управління в цей період. Капітули, що діяли не в єпископських резиденціях, називалися колегіальними капітулами (Gergely A., 2019: 417-418).

Сукупність церковних митрополій утворювали Угорську католицьку церкву, яка мала латинський, грецький та вірменський обряди. Отже, греко-католицькі або уніатські парафії та єпархії, а також вірменські церковні громади утворювали єдину церкву разом із римо-католиками латинського обряду. У повсякденній мові під поняттям

«римо-католики» зазвичай мали і мають на увазі лише християн латинського обряду, хоча до них належали та належать також і греки та вірмени). Католицька церква увійшла у XX століття, як правило, з тією ж церковно-управлінською структурою, яка була сформована у 1853 році. Тодішні зміни не були позбавлені політичних мотивів. Уряд у Відні, щоб винагородити хорватів за заслуги під час національно-визвольної боротьби, домігся від Апостольського Престолу підвищення Загребської (Zágráb) дієцезії до архієпархії та приєднання до неї Джаковської (Diakovár), Зенг-Модрушської (Zengg-Modrus) та Крижевецької (Kőrös) єпархій. Подібним чином Відень вчинив і з Фогараською єпархією задля румунів: заснував греко-католицьку архієпархію з назвою Алба-Юлія-Фогараш (Gyulafehérvár-Fogaras) і резиденцією в Блажі (Balázsfalva), підпорядкувавши їй новостворені єпархії грецького обряду - Герльську (Szamosújvár), Лугозьку (Lugos) та Орадську (Nagyvárad). Такий оновлений церковно-адміністративний поділ ми представимо детальніше, адже він залишався по суті незмінним аж до розпаду Монархії (Balogh M., Gergely J., 1996: 34-35).

Католицьке церковне управління (адміністрування) в епоху дуалізму (Balogh M., Gergely J., 1996: 36-38)

Митрополії	Дієцезії (єпархії)
Естергомська митрополія	Естергомська архієпархія (або архієпархія); Дьєрська; Веспремська; Пецька; Вацька; Нітранська; Мукачівська греко-католицька єпархія (Ужгород); Банськобистрицька; Сомбатгейська; Секешфегерварська; Прішівська греко-католицька; Гайдудорозька греко-католицька єпархія (заснована у 1912 році, осідок: Дебрецен, згодом Ніредьгаза)
Калочсько-Бачська митрополія (архієєцезія)	Калочська архієєцезія; Трансільванська (Дюлафегервар); Надьвародська єпархія латинського обряду; Чанадська єпархія (Темешвар)
Егерська митрополія	Егерська архієєцезія (архієпархія); Спишська єпархія (Спишське Подграддя); Рожнявська єпархія; Кошицька єпархія; Сатмарська єпархія (Сагу-Маре)
Дюлафегервар-Фогараська греко-католицька митрополія	Дюлафегервар-Фогараська архієпархія (Блаж); Надьвародська греко-католицька єпархія (Орадська); Самошуйварська єпархія (Герла); Лугозька єпархія.
Загребська митрополія	Загребська архієєцезія (архієпархія); Зенг-Модрушська єпархія; Джаковська (або Сремська) єпархія; Крижевецька греко-католицька єпархія (Керешська).

Своєю буллою від 5 липня 1881 року Папа Лев XIII заснував Боснійсько-Герцеговинську церковну митрополію (її суфраганні дієцезії: Верхньобоснійська (Сараєвська) архидієцезія, Бая-Луцька дієцезія, Мостарг-Дувнівська дієцезія та Требинська дієцезія), проте вона фактично не була невід'ємною частиною Католицької церкви в Угорщині; загальні шематизми або враховували її суто формально, або ж взагалі ігнорували. (Задля повноти картини варто зазначити, що з 1901 року шематизми не містили даних і про Загребську церковну провінцію, оскільки вона – через особливий статус Хорватії – не перебувала у тісному зв'язку з Церквою в Угорщині). У 1912 році відбулася значна зміна в церковному управлінні: буллою *Christifideles Graeci* Папа Пій X заснував Гайдудорозьку греко-католицьку єпархію, підпорядкувавши її Естергомській церковній митрополії. Це стало результатом тривалої боротьби. Проблема полягала в тому, що угорські віряни греко-католики належали до Мукачівської (створеної для русинів), меншою мірою до Пряшівської єпархії, а також до румунських греко-католицьких єпархій – передусім до Орадської. Для угорськомовних греко-католиків, чисельність яких сягала близько 300 тисяч осіб, ніде не відправляли літургію угорською мовою, оскільки в русинських церквах вона велася старослов'янською, а в румунських – румунською мовою.

Угорські церковні громади ще в середині XIX століття сформулювали вимогу щодо впровадження угорської мови в літургію, проте Рим відхилив її, мотивуючи тим, що угорська не є літургійною мовою (Pirigyi I., 1990: 93-95). Не досягнувши результатів у цьому питанні, розпочалася боротьба за заснування окремої угорської греко-католицької єпархії, що зрештою призвело до створення Гайдудорозької єпархії. На момент заснування вона налічувала 162 парафії з 215 тисячами вірян. Нову єпархію було також визнано Державними зборами у законі № XXXV від 1913 року. У Католицькій церкві існують також одиниці церковного управління з неповною юрисдикцією, як апостольські адміністрації, що підпорядковуються безпосередньо Святому Престолу і не входять до складу митрополій або вікаріати – частини єпархій, якими правлячий єпископ керує через вікарія (намісника). До католицької ієрархії та управлінської структури не входять чернечі ордени: вони завжди мають власну організацію та управління, а також перебувають під юрисдикцією територіально компетентного єпископа. Винятком із останнього є Паннонгалмська бенедиктинська єпархія (абатство nullius Паннон-

гальма), яка є екземптною, тобто вилученою з-під архієпископської юрисдикції та підпорядкованою безпосередньо Риму (Térfi Gy., 1914: 399).

У той час як інші церкви створили власне самоврядування (автономію), у Католицькій церкві цей процес не відбувся. (Винятком була Трансільванська дієцезія, де як орган автономії існував так званий Трансільванський римо-католицький статус. Його головою завжди був чинний трансільванський єпископ). Під час формування структури громадянської держави у 1848 році вимога католицької автономії виникла з двох сторін. З одного боку, вищі католицькі ієрархи прагнули таким чином усунути загрозу того, що виконання права вищого патронату може потрапити до некатолицьких рук. Натомість ліберальні групи вірян та нижчого духовенства прагнули створити інституцію з мирянською більшістю, яка б вилучила управління церковним майном та освітою з рук єпископів і передала під спільний контроль усієї католицької громади. Між 1867 та 1871 роками як компроміс між цими двома напрямками було розроблено повноваження та структуру католицької автономії, проте цей проєкт відхилили на I Автономному конгресі, що засідав у 1870-1871 роках. Ні уряд не бажав випустити з рук релігійний та навчальний фонди, які мали стати фінансовою основою нової інституції, ні вище духовенство вже не настільки побоювалося можливої секуляризаційної політики уряду, щоб через це передавати права автономії. Ієрархи суворо трималися централізованого церковного управління, в якому не бажали допускати втручання світських елементів. Крім того, і Ватикан не був зацікавлений у подібному експерименті, що ніс у собі сепаратистський підтекст. Відтак питання автономії було знято з порядку денного до кінця століття. Тоді уряд спробував «компенсувати» обіцяною автономією поразку Католицької церкви у боротьбі довкола ліберальних законів про церковну політику. У 1897 році відкрився II Автономний конгрес, який протягом наступних років продовжував свою роботу в комісіях. До 1900 року проєкт автономії був готовий, проте Рим та єпископат знову відхилили його – по суті, з тих самих причин, що й чверть століття тому. Черговий невдачі концепції автономії, висунутої поколінням великих лібералів, сприяло й те, що з кінця XIX століття прогресивні католицькі сили шукали шляхів подальшого розвитку вже не в ліберальних принципах, а дедалі більше в соціально чутливому неоконсерватизмі (Hermann E., 1973: 480).

Зміна шляхів подальшого розвитку чи пошуку нових орієнтирів була пов'язана з тими масштабними змінами, що відбулися в Католицькій церкві

в останній третині XIX століття. Саме під час понтифікату Лева XIII (1878–1903) відбувся розрив Церкви з феодальним минулим та її адаптація до громадянського суспільства. Соціальна чутливість та нова програма католицизму були сформульовані в папській енцикліці *Rerum novarum*, виданій у 1891 році. Енцикліка Лева XIII аналізувала соціальне питання (як тоді казали – робітниче питання). У ній вперше було всебічно викладено вчення Католицької церкви щодо соціального устрою, праці, відносин між працівником і роботодавцем, власності тощо. Ця сучасна програма, яка прийняла систему цінностей буржуазного світу та запропонувала допомогу в подоланні його моральних і соціальних суперечностей, захопила й тих представників угорського католицизму, які орієнтувалися на європейські шляхи розвитку.

Атмосфера в Католицькій церкві Угорщини на межі століть навіть за характеристиками консервативних церковних авторів була «виснаженою, застоюною, задушливою», а сама церква перетворилася на «свого роду комору, складське сховище, на яке дивилися й оцінювали суто з погляду користі». Папський прелат та католицький публіцист Золтан Ністор влучно відтворює тогочасне церковне життя: «Єпископи за посадою були членами Верхньої Палати (Палати магнатів), мешкали у вікових, просторих і гарних палацах та були бенефіціарами величезних маєтків у тисячі гольдів. Їздили вони в чорних закритих екіпажах, а на великі свята – у виїздах четвіркою або п'ятіркою коней, де на козлах поруч із кучером у ліврей сидів ще й «гусар». Вони влаштовували для військових, державних та комітатських панів такі обіди, яким не було рівних, і навіть чайові роздавали золотими талерами. На противагу цьому, храмове богослужіння зблідло і спростилося до крайнощів. У будні – порожні церкви, хіба що з нечисленною аудиторією, зобов'язаною бути присутньою на заупокійних месгах; водночас навіть найбільш ревному священникові й на думку не спадало йти до сповідальниці. Щонеділі – дві служби з відносно більшою кількістю вірян: ранкова – для побожного простого люду, і полуднева, так звана «парфумована меса» – для панства. Ця остання поступово набувала характеру радше світського звичаю, ніж релігійного акту» (Nyisztor Z., 1962: 13).

Посеред загального занепаду, – писав Бела Банга в часописі «Угорська культура» (Magyar Kultúra) – вже з'явилися ознаки підготовки до нової епохи, серйозні спроби тих, хто прагнув пробудити та відродити Церкву. Після епохи постйозефіністської церкви та ліберальної церковної політики, починаючи з кінця 1890-х років, як частина неоконсерватизму розгорнувся «католицький ренесанс» або відродження, що тривало

аж до кінця 1940-х років. Внутрішнім змістом цього процесу стало пожвавлення та поглиблення релігійного життя. Визначальним духовним лідером цієї «релігійного розширення» на межі століть та в перші два десятиліття XX століття був Оттокар Прогаска (1858–1927) – професор університету, а згодом єпископ Секешфегерварський (1905–1927)». Він усвідомив, що в суспільстві, яке стрімко стає буржуазним і водночас секуляризується, виникла потреба в новому типі проповідництва. Воно вже було менше прив'язане до парафій, а являло собою так звану мобільну пасторацію, дві форми якої стали особливо популярними: народні місії та духовні вправи (реколекції). Свої найбільш впливові духовні вправи та конференційні проповіді він виголошував у Будапешті, в Університетській церкві. Праці Прогаски про соціальну відповідальність Церкви та сучасний світогляд – зокрема «Сучасний католицизм» (Modern katolicizmus), що став найкращим синтезом його ідей, – знайшли позитивний відгук у таборі прихильників прогресу, тоді як у самій Церкві були ті, хто вважав їх передчасними або навіть помилковими. Заслугою Прогаски було також оновлення системи виховання священників. З початком століття у семінаріях із семінаристами почали працювати кваліфіковані духівники. Порівняно з минулим, було впроваджено частішу сповідь та щотижневе Причастя (Gergely J., 1994: 122).

Католицький ренесанс організаційно проявлявся у створенні політичних католицьких партій та католицьких релігійних, соціальних, культурних та економічних об'єднаннях, що розрослися з великою інтенсивністю. Першою політичною партією, яка називала себе партією християнського світогляду, була Католицька Народна партія, заснована графом Нандором Зічі в 1895 році. Соціальний напрям політичного католицизму – християнський соціалізм пов'язаний насамперед з іменем науковця Шандора Гіссвейна (1856–1923), дьєрського каноніка, папського прелата та депутата державного зібрання. Релігійному запалу (побожності) слугували передусім так звані треті ордени (терціарії), серед яких найчисельнішими були ордени бенедиктинців, домініканців та францисканців. Шанування Пресвятих Дарів (Євхаристії) поглиблювали Вівтарні братства, діяльність яких неможливо розглядати без згадки про ченця-піариста Яноша Траутвейна (1819-1893) та пароха Будаїської фортеці Кароя Кантера (1853-1920). Траутвейн заснував перше Вівтарне братство, а Кантер перетворив його на процвітаючу інституцію, що охопила своєю мережею всю країну. Також Карой Кантер збудував перший в Угорщині монастир і храм, присвячений адорації (вшануванню) Пресвятих Дарів, і став першим організатором столичних катехитів, на базі

об'єднання яких у 1903 році постало товариство «Regnum Marianum» (Salacz G., 1974: 126-128).

Вшанування Діви Марії підтримували Марійські конгрегації. Осередками культурного та морального виховання були Католицькі гуртки. Серед соціальних, каритативних та правозахисних організацій найпоширенішими були Католицькі товариства підмайстрів (системи Кольпінга), Товариство захисту учнів та Товариства Святого Вікентія. Серед суспільних питань на перший план вийшло «жіноче питання» та зміна ролі жінки в соціумі. Швидко поширювалися різноманітні об'єднання захисту жінок. Серед організацій католицького спрямування справді ефективним стало засноване у 1908 році Товариство соціальної місії на чолі з сестрою-місіонеркою Едіт Фаркаш та Маргіт Шлахтою (яку пізніше відсторонили від товариства). Негласним «духовним батьком» (натхненником) цих процесів був єпископ Прогаска. Для підтримки університетської молоді виник Гурток Святого Імре, а згодом у Пешті та Буді були створені Колегіуми Святого Імре.

За німецьким зразком 17-19 серпня 1900 року було проведено перший Католицький конгрес (Katolikus Nagygyűlés). Захід переріс у щорічний дво-триденний загальнонаціональний «огляд сил», на якому запрошені оратори порушували актуальні питання Церкви та католицизму. Урочистий спікер конгресу 1901 року, граф Янош Зічі закликав до єдності християн-вірян; у 1904 році Оттокар Прогаска говорив про соціальні завдання католиків, а Шандор Ернст – про інтереси католицьких робітників. Центральною темою заходу 1906 року стало «жіноче питання». У 1908 році Оттокар Прогаска виступав на тему модернізму, а в 1910-му – про перегини інтелектуалізму (у 1911 році він не зміг виступити через потрапляння його праць до «Індексу заборонених книг») (Völöny J., 2004: 89).

Останній великий з'їзд епохи дуалізму перед війною відбувся у 1913 році. На ньому граф Янош Зічі закликав католиків до згуртування задля вирішення соціальних питань, а професор Акош Мігальфі доповідав про католицьку пресу, нарікаючи на надмірну представленість євреїв у цій сфері. Наступний Католицький конгрес відбувся лише у 1920 році. Також за німецьким прикладом у 1908 році була заснована найбільша організація суспільно-політичного католицизму – Католицький Народний союз. У 1914 році, у період свого найбільшого розквіту, він налічував близько 300 тисяч членів. Його завданням було пробудження самосвідомості якомога ширших мас католиків, їхня організація та мобілізація над партійними чи вузькогруповими інтересами. Водночас союз забезпечував своїх членів правовим захистом, просвітницькою літературою та газетами. Товариство Святого Сте-

фана (Szent István Társulat), осередок католицької наукової думки, було створене ще у 1852 році, проте стрімко розвиватися почало з 1880-х років (Katolikus Népszövetség) (Gegely J., 1989: 52).

Важливим майданчиком для мобілізації (пожвавлення) та виховання католицької громадськості була католицька преса. Окрім центральних видань, майже в кожній єпископській резиденції – а нерідко і у великих парафіях – виходила власна католицька щоденна, щотижнева, щомісячна або періодична газета. Серед центральних видань виокремлювалися: часопис «Угорська держава» (Magyar Állam), що виходив до 1908 року та газета Народної партії «Конституція» (Alkotmány), яка з моменту свого заснування у 1896 році домінувала в католицькій пресі протягом майже двох десятиліть. Позашкільну виховну роботу Церкви з молоддю також підтримували численні молодіжні часописи, бюлетені та газети, серед яких першим і найкращим був журнал для учнів середніх шкіл «Наш стяг» (Zászlónk), що виходив під редакцією Алайоша Іжофа. Провідною постаттю в розширенні впливу преси був єзуїт Бела Банга; він редагував заснований у 1912 році часопис «Угорська культура» (Magyar Kultúra), який мав на меті стати форумом тогочасної католицької культури на противагу ліберальному журналу «Захід» (Nyugat).

Католицьке оновлення всередині Церкви проявилось також у небаченому раніше інтенсивному розвитку чернечих орденів, їхньому кількісному зростанні та розширенні сфери їхньої діяльності. Згідно зі статистикою, у 1900 році налічувалося 2211 ченців та 6654 черниці. (Водночас кількість білого духовенства становила 6641 особу). Чисельність членів чоловічих і жіночих орденів зростає після Першої світової війни, у чому, ймовірно, відіграла свою роль масова втрата світських засобів до існування та пауперизація (зубожіння населення) (Galántai J., 1990: 55).

До «католицького ренесансу» ми можемо зарахувати також збільшення кількості церковних покликаних та зростання мережі церковних або підпорядкованих Церкві закладів. Вищі ієрархи охоче виділяли кошти на будівництво. У цьому плані найбільш щедрим був князь-примас Янош Шімор, який, окрім храмів, збудував десятки народних шкіл та кілька середніх навчальних закладів.

На звістку про початок Першої світової війни вселенський голова Католицької церкви Папа Бенедикт XV відреагував пастирським посланням *Ubi periculum* від 8 вересня 1914 року. У ньому він закликав до відновлення миру та оголосив про суворий нейтралітет Святого Престолу. Угорський католицький єпископат – подібно до керівництва інших визнаних церков та конфесій – виявив лояльність до свого короля та урядів. Паціфістські ініці-

ативи всередині Церкви єпископат не підтримував, ба більше – він відмовив у затвердженні Загальнонаціональному Католицькому Об'єднанню священників «Рах», яке наприкінці осені 1917 року заснував дьєрський канонік Шандор Гіссвейн.

Висновки: У період дуалізму католицька церква в Угорщині зберігала чітку ієрархічну та адміністративно впорядковану структуру, основою якої були парафії, дієцезії та митрополії. Її управління тісно поєднувалося з державною владою, що проявлялося у впливі монарха на призначення єпископів і загалом у взаємозалежності церковних і політичних інституцій. Адміністративні реформи XIX століття мали не лише релігійний, а й політичний характер, сприяючи

врегулюванню національних питань у межах імперії. Важливим явищем стало створення греко-католицьких єпархій, зокрема Гайдудорозької, що відображало мовні та етнічні потреби вірян. Попри спроби запровадження церковної автономії, вона так і не була реалізована через позицію єпископату, уряду та Ватикану. Наприкінці XIX – на початку XX століття католицька церква пережила внутрішнє оновлення, відоме як «католицький ренесанс», що проявилось у зростанні релігійної активності, розвитку організацій, освіти та соціального вчення. Загалом церква залишалася важливим чинником суспільного життя, поєднуючи традиційні форми управління з поступовою адаптацією до модерних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Balogh M., Gergely J. Egyházak az újkori Magyarországon. 1790-1992. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996. 549 old.
2. Bölöny J. Magyarország kormányai 1848-2004. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 549 old.
3. Galántai J. Egyház és politika 1890-1918. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1960. 258. old.
4. Gergely A. Magyarország története a 19. században. Budapest: Osiris Kiadó, 2019. 556 old.
5. Gergely J. Katolikus egyház, magyar társadalom 1890-1986. Budapest: Tankönyvkiadó, 1989. 192 old.
6. Gergely J. Prohászka Ottokár. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1994. 247 old.
7. Hermann E. A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München: Aurora Könyvek, 1973. 582 old.
8. Nyisztor Z. Ötven esztendő. Századunk magyar katolikus megújódása. Bécs: OMC, 1962. 207 old.
9. Pirigyi I. A magyarországi görög katolikusok története II. Nyiregyháza: Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 1990. 245 old.
10. Salacz G. Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918. München: Aurora Könyvek, 1974. 262 old.
11. Térfi Gy. 1913. évi törvénycikkek. Budapest: Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1914. 603 old.

REFERENCES

1. Balogh M., Gergely J. (1996) Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. [Churches in modern Hungary 1790-1992]. Budapest: História MTA Történettudományi intézete. 549 old. [in Hungarian]
2. Bölöny J. (2004) Magyarország kormányai 1848-2004. [The Governments of Hungary 1848-2004]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 549 old. [in Hungarian]
3. Galántai J. (1960) Egyház és politika 1890-1918. [The Church and the policy 1890–1918]. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 258. old. [in Hungarian]
4. Gergely A. (2019) Magyarország története a 19. században. [The history of Hungary in the 19th century]. Budapest: Osiris Kiadó, 556 old. [in Hungarian]
5. Gergely J. (1989) Katolikus egyház, magyar társadalom 1890-1986. [Catholic Church, Hungarian society 1890-1986]. Budapest: Tankönyvkiadó, 192 old. [in Hungarian]
6. Gergely J. (1994) Prohászka Ottokár. [Prohászka Ottokár]. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 247 old. [in Hungarian]
7. Hermann E. (1973) A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. [The history of the Catholic Church in Hungary until 1914]. München: Aurora Könyvek, 582 old. [in Hungarian]
8. Nyisztor Z. (1962) Ötven esztendő. Századunk magyar katolikus megújódása. [Fifty Years. The Hungarian Catholic Revival of Our Century]. Bécs: OMC, 207 old. [in Hungarian]
9. Pirigyi I. (1990) A magyarországi görög katolikusok története II. [The history of Greek Catholics in Hungary II]. Nyiregyháza: Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 245 old. [in Hungarian]
10. Salacz G. (1974) Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918. [Church and the state in Hungary during the Dual Monarchy 1867–1918]. München: Aurora Könyvek, 262 old. [in Hungarian]
11. Térfi Gy. (1914) 1913. évi törvénycikkek. [Law articles from 1913]. Budapest: Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 603 old. [in Hungarian]

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

